

ВИНИКНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА (XIV – ПОЧ. XVII СТ.)

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КОЗАЦТВА

- Слово «**КОЗАК**» уперше зустрічається в «**Таємній історії монголів**» у **1240 р.**
- Тюркського походження, мало **різні значення**: вільна людина, воїн-найманець, шукач пригод, вигнанець та ін.
- **1489р.** – **ПЕРША ЗГАДКА В ДОКУМЕНТАХ ПРО УКРАЇНСЬКИХ КОЗАКІВ.**
- **ДИКЕ ПОЛЕ** – **необжиті осілим населенням степи**, які не належали жодній державі і межували з улусами (кочові стійбища) **ногайських татар – васалів Кримського ханства та Османської імперії.**
- Саме тут і постає **нове соціальне явище - козацтво.**

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОЗАЦТВА

- **економічні:** захоплення українських земель польськими та литовськими феодалами, нестача власної землі у селян і як наслідок — переселення та **процес господарського освоєння Дикого Поля** населенням Південної Київщини і Східного Поділля.
- **соціальні:** посилення феодалного гніту, оформлення кріпосної залежності;
- **політичні:** намагання Польщі встановити контроль над утікачами в Подніпров'ї;
- **національно-релігійні:** політика спольщення, гоніння на православну церкву;
- **військові:** необхідність захисту кордонів від зазіхань Кримського ханства.

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ КОЗАЦТВА:

- селяни (кріпаки)
- уходники-промисловики (займалися промисловим мисливством, рибальством, бджільництвом)
- добичники (добичництво – військовий промисел, походи «по здобич»),
- Міщани; дрібна шляхта; чимало представників православного духовенства, позбавленого сану
- «покозачення»: масовий перехід селян до козацького стану
- За національним складом козацька спільнота була дуже неоднорідною: до неї входили молдавани, литовці, білоруси, росіяни і навіть татари, але найбільше було українців.

1478 р.

- У 1478 р. Кримське ханство визнало себе васалом турецького султана й різко посилило грабіжницькі походи на християн-сусідів. Щоб утриматися в Дикому Полі, вони в уходах рубали засіки й зводили дерев'яні укріплення – «городці», «січі».

СТВОРЕННЯ РЕЄСТРОВОГО ВІЙСЬКА:

- Важливим елементом становлення козацтва як феодалного стану було створення **РЕЄСТРОВОГО ВІЙСЬКА**
- Реєстрове козацтво — це козаки, зараховані на військову службу Речі Посполитої й записані у спеціальні списки-реєстри;
- Вони називалися **реєстровими**, або реєстровцями, а їхнє військо - **Військом Запорозьким Низовим**.

Етапи створення реєстрового війська:

1) універсал польського короля **СИГІЗМУНДА АВГУСТА** від 5 червня 1572 р. про утворення найманого козацького формування з 300 козаків.

2) універсал польського короля **СТЕФАНА БАТОРІЯ** – реформа Стефана Баторія (вересень 1578 р.) про утворення реєстрового полку чисельністю 500 чол.

МЕТА РЕФОРМИ:

- 1) внести розкол в середовище козацтва;
- 2) використати його для охорони кордонів і інших військових цілей польської держави;
- 3) використати реєстровців для контролю за нереєстровими козаками.

ПРАВА ТА ПРИВІЛЕЇ РЕЄСТРОВОГО КОЗАЦТВА :

- право землеволодіння, заняття промислами і торгівлею;
- отримували плату за військову службу;
- звільнялися від уплати податків та виконання повинностей;
- обирали гетьмана і старшину на козацькій Раді;
- мали власну судову й адміністративну юрисдикцію;
- в містечку **ТРАХТЕМИРІВ** на Київщині мали власний монастир — як шпиталь і арсенал.
- **ВИПИЩИКИ** – козаки, виключені, виписані з реєстру.

Реформа Стефана Баторія 1578 р.

- Реформа Стефана Баторія 1578 р. поклала початок легітимізації (узаконенню) козацького стану – юридичному визнанню прав, привілеїв та обов'язків козацтва як соціальної верстви.
- Лише на рубежі XVI – XVII ст. українське козацтво переросло в окрему станову групу із своїми особливими інтересами, економічними й суспільними прерогативами

ЗАПОРІЗЬКА СІЧ

- **ЗАПОРІЗЬКА СІЧ** – це і **укріплена фортеця**, і **козацька держава**.

ПРИЧИН ПОЯВИ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ:

1. потребу організації козацтва у зв'язку із зростанням його чисельності на середину XVI ст.;

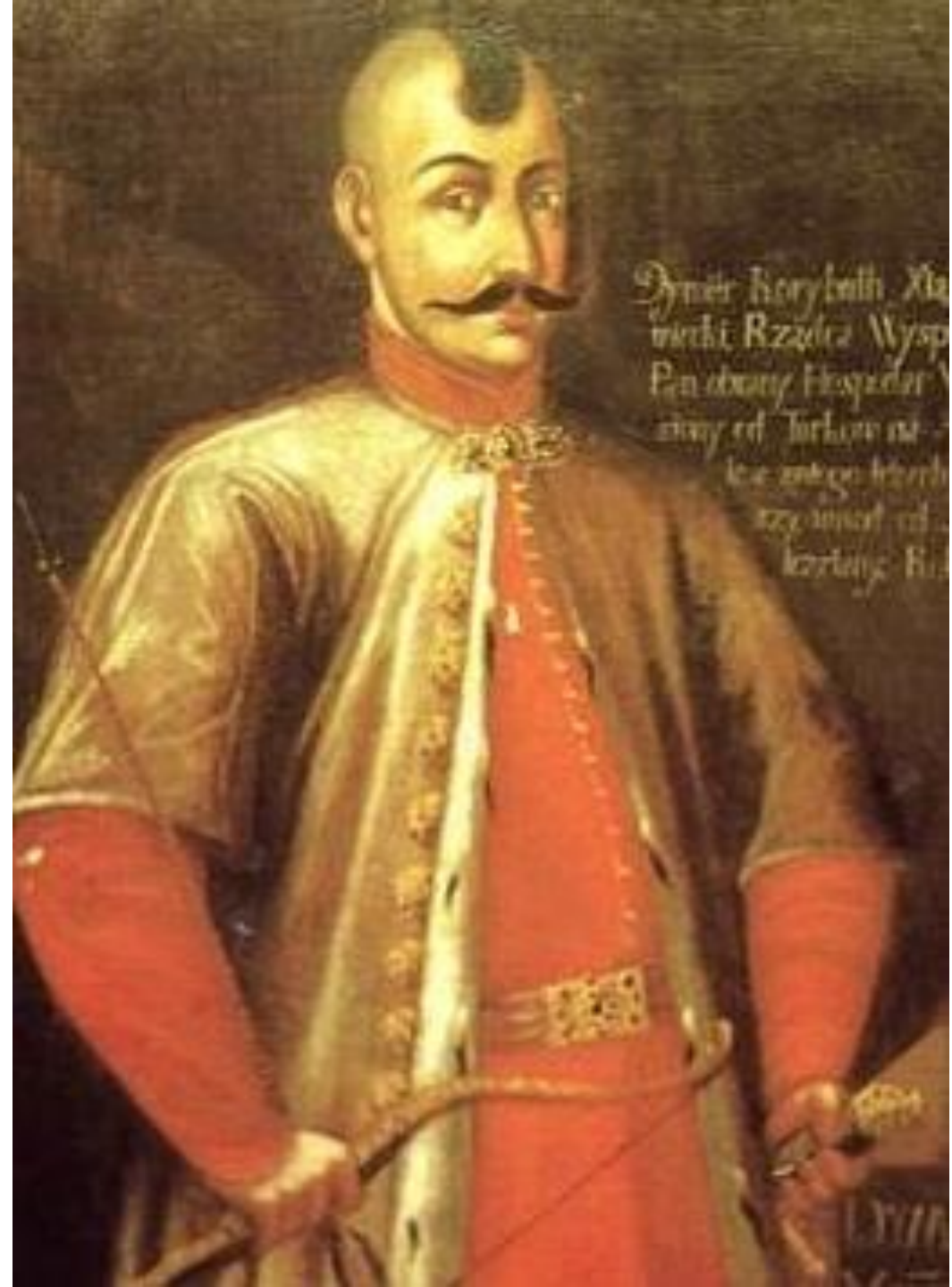
2. необхідність захисту українських земель від дедалі зростаючої татарської агресії.

Формування козацької общини в умовах безпосередніх контактів з кочовиками вплинуло на військову організацію і виявилось в мові, одязі та зовнішньому вигляді запорожців.

ПЕРША ЗАПОРІЗЬКА СІЧ

- Заснування у 1556 р. **ПЕРШОЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ** (**ХОРТИЦЬКОЇ** – на острові Мала Хортиця) історики, як правило, пов'язують з ім'ям козацького ватажка **ДМИТРА ВИШНЕВЕЦЬКОГО – БАЙДИ**.

ДМИТРАО ВИШНЕВЕЦЬКЙ

(1516 – 1563)

- Походив із давнього князівського роду Вишневецьких.
- Брав активну участь у боротьбі проти Османської імперії.
- Від 1540-х років Вишневецький обіймав посаду черкаського і канівського прикордонного старости, опирався у своїй діяльності на запорозьке козацтво.
- У 1563 р. Вишневецький здійснив військовий **похід до Молдови**.
- Та в одній із битв він, отримавши поранення, потрапив у полон і був привезений до Стамбула. Турецький султан запропонував князю перейти до нього на службу, але козацький ватажок відмовився від пропозиції і був страчений.

СІЧІ ЗА 200 РОКІВ:

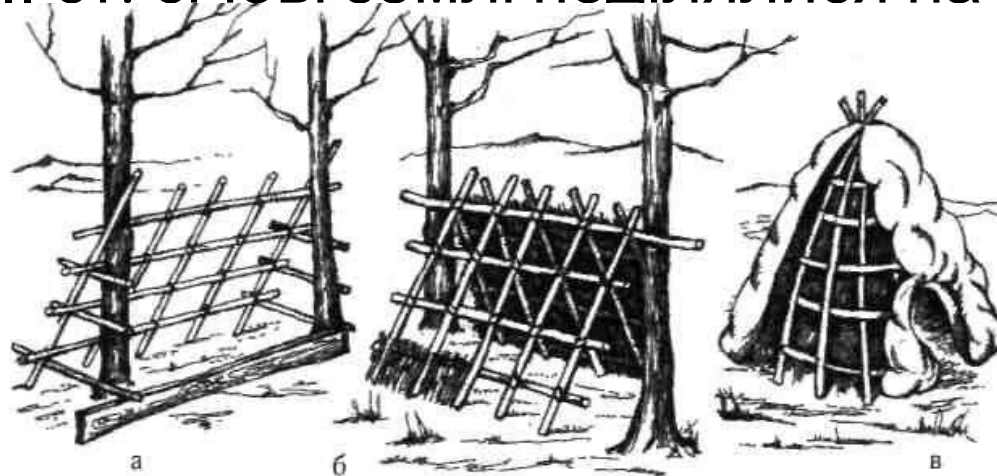
- За 200 років існування козаки змінили **8 січей**:
- **Хортицька** (1556 р. - ?)
- **Томаківська** (60-і роки XVI ст. – 1593 р.)
- **Базавлуцька** (1593 – 1638)
- **Микитинська** (1639 – 1652)
- **Чортомлицька** (1652-1709)
- **Кам'янська** (1709 – 1711, 1730 – 1734)
- **Олешківська** (1711 – 1728)
- **Підпільненська, або Нова Січ** (1734 – 1775)
- Розташовувалися січі на **дніпровських островах**.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ УСТРІЙ

- На січі були склади, арсенали.
- У центрі розташовувався майдан із церквою, від нього відходили довгі будинки — **курені**, у яких жили січовики.
- **КУРІНЬ** водночас був і **військовою одиницею**; всього їх налічувалося **38**.
- **Земля Війська Запорозького** поділялася на **ПАЛАНКИ** (полки). **Це слово означало і фортецю, і територію, до якої вона прилягала, і адміністрацію.**
- Протягом XVI – XVII ст. січові землі поділялися на **5 паланок**.
- **Основна частина зимівників** **жами Січі, у**

Умови вступу до Січі

- Членом січового товариства міг стати кожен **ПРАВОСЛАВНИЙ**. Представники інших конфесій мушили охреститися в січовій церкві Покрови Пресвятої Богородиці.
- **Необхідною вимогою** вступу до січового товариства представників інших народів було **вивчення ними української «природної» мови та звичаїв**.
- **Основними обов'язками козаків** була **військова служба**.
- З часом на Запоріжжі сформувалася нова українська (козацька) **державність**, яку фахівці називають прообразом, зародком справжньої держави.
- **Січ мала ознаки державності**: територію, систему владних органів, військо і правові звичаї.

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ

- **ВИЩИМ ОРГАНОМ ВЛАДИ** на Січі була **КОЗАЦЬКА РАДА**, брати участь в якій мали право всі без винятку козаки. Рішення Ради вважалися рішеннями всього війська і були обов'язковими для виконання;
- **проводилася** вона **2-3 рази на рік**: 1 січня, 1 жовтня та після Великодня.
- **До компетенції загальної ради входило** обговорення всіх найважливіших справ життєдіяльності козацького товариства:
 - встановлення військового устрою,
 - вирішення питань війни й миру,
 - ведення переговорів з представниками інших країн,
 - організація військових походів;
 - покарання злочинців;
 - розподіл угідь;
- Важливою функцією ради було **обрання УРЯДУ Січі – КОШУ** (1 січня) – військової старшини, а також органів місцевої влади – паланкової або полкової старшини.

Влада на Січі мала трьохступеневу структуру:

1. військові начальники: кошовий отаман, військовий суддя, писар, осавул, курінні отамани (військова **СТАРШИНА);**

2. військові служителі: хорунжий, бунчужний, довибиш, канцеляристи та ін.;

3. похідні та паланкові начальники: полковник, писар, осавул та ін.

Старшина зосереджувала у своїх руках адміністративну владу та судочинство, керувала військом, розпоряджалася фінансами, представляла Січ на міжнародній арені.

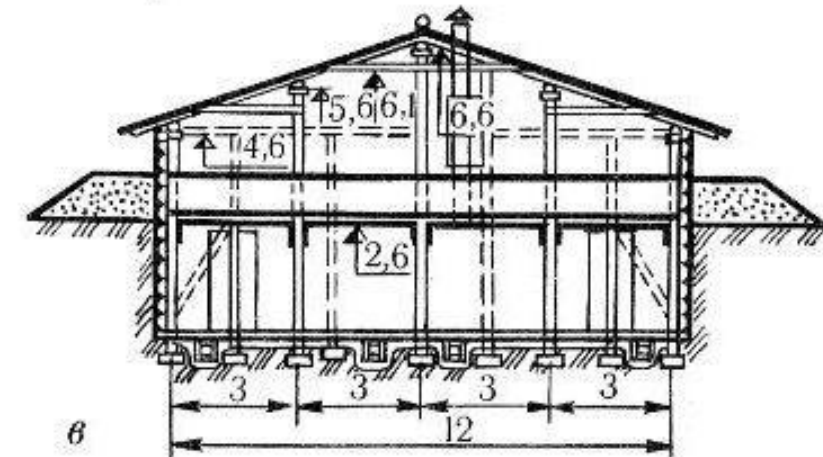
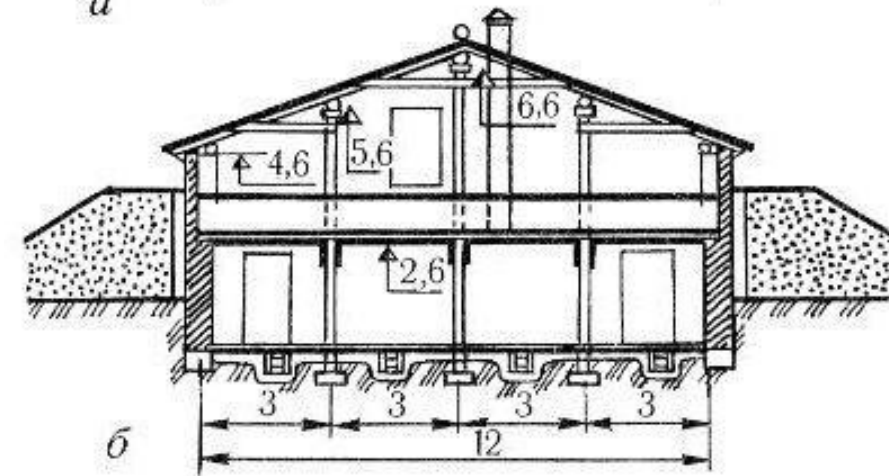
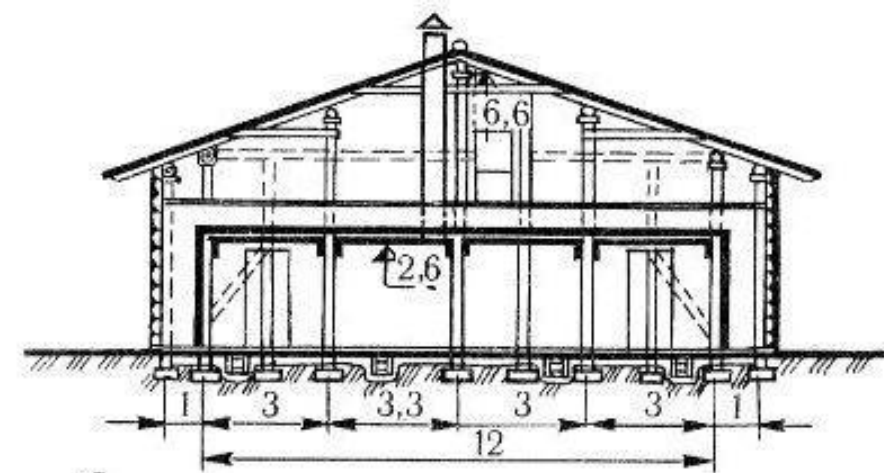
Символами влади були КЛЕЙНОДИ

- **КОРОГВА**, або хоругва – козацький бойовий прапор (хорунжий)
- **БУЛАВА** – мала форму кулі на палиці (кошовий отаман, гетьман)
- **БУНЧУК** – палиця з кулею, над якою прикріплювалися китиці або волосся з хвоста коня чи тура (кошовий отаман, гетьман)
- **ПЕЧАТКА** (суддя)
- **ЛИТАВРИ** (довбиш)
- **КАЛАМАР** (писар)
- **ПІРНАЧ** (полковник)

АДМІНІСТРАТИВНИЙ УСТРІЙ

- Крім власних органів управління, у Січі функціонувало також власне **КОЗАЦЬКЕ ПРАВО**, яке не було писаним законом, а «стародавнім звичаєм, словесним правом і здоровим глуздом».
- Розвивалися на Січі і різні форми **ГОСПОДАРСТВА**: землеробство, тваринництво, ремісничче виробництво, рибальство.
- Основною формою організації господарства у Січі став так званий **ЗИМІВНИК – козацький хутір, багатогалузевий господарський комплекс**

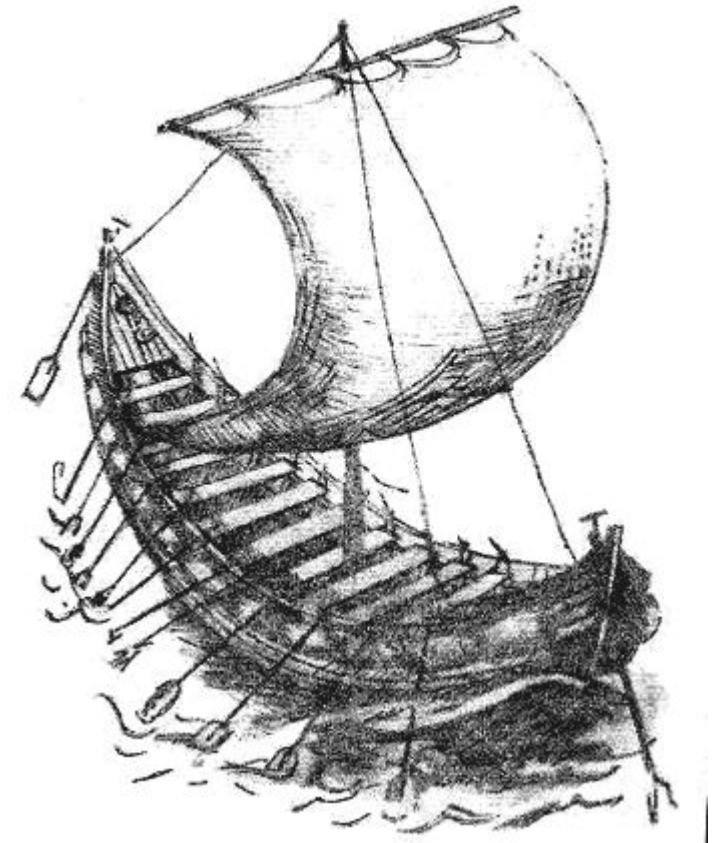
ВІЙСЬКОВЕ МИСТЕЦТВО КОЗАКІВ

- **Основний рід військ**: Запорозька **ПІХОТА**. Вона шикувалася у три шеренги: перша стріляла, друга подавала рушниці, Третя наряджали їх.
- **Козацька кіннота** наступала **ЛАВОЮ**, тобто **півколом**, й атакувала ворога не лише з фронту, а й із флангів.

ВІЙСЬКОВЕ МИСТЕЦТВО КОЗАКІВ

- Для оборони козаки використовували **ТАБІР** чотирикутне рухоме укріплення з кількох рядів зсунутих і скріплених міні собою ланцюгами возів, усередині якого розташовувалося козацьке військо.
- Козаки вміли успішно штурмувати ворожі фортеці, здійснювали морські походи на своїх суднах-**ЧАЙКАХ**.

ЗНАЧЕННЯ КОЗАЦТВА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ:

- засвоїли степові запусілі землі;
- були захисниками південних районів України від турецько-татарських нападів;
- брали участь у народних повстаннях;
- сформували основи козацької державності.

Тести!!!

